

BYGGÐASTOFNUN

Brothættar byggðir

Verkefnislýsing, útgáfa 2.2,
júni 2017

Brothættar byggðir

Verkefnislýsing
útgáfa 2.2, júní 2017

Efnisyfirlit:

1.	Inngangur	5
	Hugtakanotkun og orðskýringar:	5
2.	Brothættar byggðir sem verkfæri í byggðapróun.....	7
2.1	Markmið	8
3.	Brothættar byggðir – fyrir hverja?.....	8
4.	Verkefnið skref fyrir skref	10
4.1	Fyrsti áfangi: Undirbúningur.....	10
4.2	Annar áfangi: Stefnumótun og áætlanagerð	10
4.3	Þriðji áfangi: Framkvæmd.....	11
4.4	Fjórði áfangi: Lok	13
4.5	Yfirlit yfir áfangana	13
5.	Skipulag og stjórnun	14
5.1	Samstarfsaðilar	14
5.2	Verkefnisstjórn	17
5.3	Verkefnisstjóri	18
6.	Þátttaka íbúa	18
6.1	Íbúðing.....	18
7.	Miðlun þekkingar og upplýsinga.....	19
8.	Fjármál.....	20
8.1	Fjármögnun frumkvæðisverkefna	21
9.	Árangursmat	21
10.	Að lokum	21
	Heimildir:.....	22

1. Inngangur

Í þessari verklýsingu verður gerð grein fyrir verkefninu Brothættar byggðir, hvar verkefnið á við, hverjir koma að því, hvernig ferlið hefst, hvernig verkefnið er unnið og hvernig lokið. Fjallað er um skipulag og stjórnun, tengsl við aðrar áætlanir, stöðugreiningu, stefnumótun, þar með talið íbúafundi og íbúáþing, verkefnisáætlun og verkefnastofn, virðiskeðju, miðlun þekkingar og upplýsinga, fjármál og árangursmat.

Byggðastofnun var með stefnumótandi byggðaáætlun fyrir árin 2014-2017 falið að halda áfram með verkefnið Brothættar byggðir. Markmið aðgerðarinnar er að stöðva viðvarandi fólksfækkun í smærri byggðakjörnum og í sveitum landsins. Því er skjalinu í senn ætlað að lýsa umgjörð og stöðu verkefnisins Brothættar byggðir á landsvísu en jafnframt gefa forskrift að framkvæmd þess í einstökum byggðarlögum.

Forsnið og leiðbeiningar fyrir framkvæmd Brothættra byggða er sem fyrr segir lýst í þessu skjali og viðaukum með því og er að finna á heimasíðu Byggðastofnunar, byggdastofnun.is

Hugtakanotkun og orðskýringar:

Brothættar byggðir:	Verkefnið Brothættar byggðir sem verkfæri/verklag á landsvísu.
„Brothætt byggð“:	Verkefni Brothættra byggða í einstökum þáttökubyggðarlögum fá sérstök heiti. Í verkefnislýsingunni er hugtakið „brothætt byggð“ notað um verkefnið í einstökum byggðarlögum.
Byggðarlag/byggð:	Orðið byggðarlag eða byggð er hér notað um samfélag sem markast af af landfræðilegum og menningarlegum aðstæðum, fremur en sveitarfélagamörkum.
Framtíðarsýn:	Mynd sem lýsir framtíðarstöðu við lok stefnumótunartímabils í brothættri byggð.
Frumkvæðisverkefni:	Verkefni er felur í sér frumkvæði og framtak fyrirtækis, einstaklings, félagasamtaka eða annarra aðila í viðkomandi byggðarlagi.
Meginmarkmið:	Þrjú til fjögur markmið sem styðja framtíðarsýn og skilgreina framtíðarstöðu í þeim áhersluþáttum sem hafa verið valdir og mótaðir innan verkefnisins Brothættar byggðir.
Starfsmarkmið:	Markmið sem styður tiltekið meginmarkmið og á grundvelli þess má útfæra með mælanlegum hætti hvernig tiltekinn ábyrgðaraðili þess mun beita sér og innan hvaða tímaramma.
Stefnumótun:	Að móta skýra sýn á það hvert á að stefna með þátttöku byggðarlags í verkefni um brothætta byggð. Það felur meðal annars í sér að móta framtíðarsýn, meginmarkmið, starfsmarkmið og tillögur um aðgerðir.
Stöðugreining:	Yfirlit og greining helstu þátta er auðkenna stöðu byggðarlags og framtíðarhorfur. Dæmi eru þróun í fjölda og aldursdreifingu íbúa, þróun í atvinnulífi, menningarlífi, svo og umfjöllun um helstu áætlanir og ytri áhrifaþætti sem varða framtíð viðkomandi byggðarlags.

Valdefling:	Að auka virkni og getu íbúa til að hafa áhrif á þróun samfélags.
Verkefnastofn:	Röð afmarkaðra, innbyrðis tengdra verkefna með sameiginlegt markmið.
Verkfæri/verklag:	Verkfæri (e. Toolbox) vísar til Brothættra byggða sem áætlunar sem gripið er til í baráttu gegn hnignun byggðarlaga. Verklag vísar til þeirrar aðferðar sem viðhöfð er í verkefninu og lýst er í þessu skjali og viðaukum þess.
Verkefnisáætlun:	Yfirlit yfir tímaáætlun, kostnað og aðra þætti verkefna í verkefnastofni fyrir Brothættrar byggðir.
Virðisdeðja:	Orsakasamhengi aðgerða og árangurs og skilgreining mælikvarða á árangur (e. <i>programme logic model</i> eða <i>intervention theory</i>)
Vörður:	Vörður má nota til að vinna í átt að sértækum takmörkum, áfangamörkum eða tímahléum verkefnis.

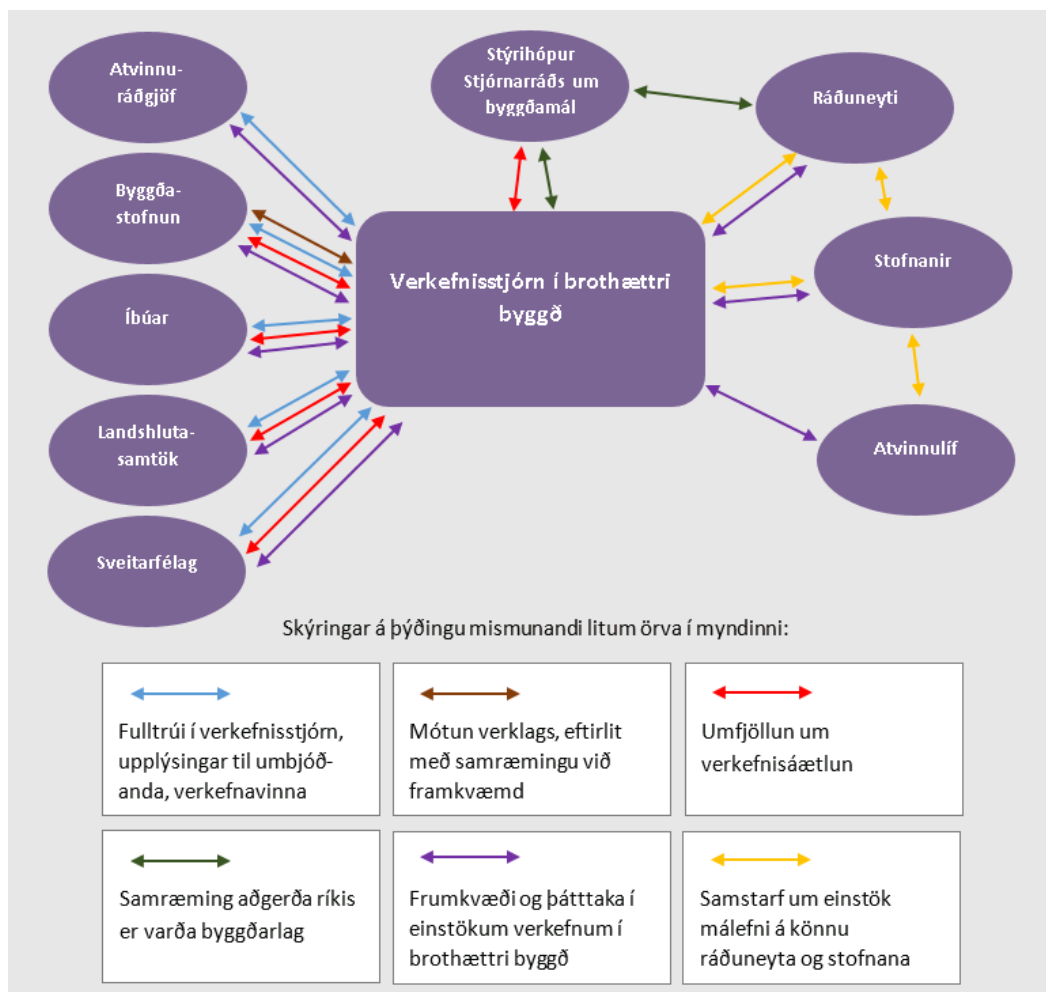
2. Brothættar byggðir sem verkfæri í byggðapróun

Verkefnið Brothættar byggðir er ein af aðgerðum Byggðaáætlunar 2014-2017 og er sértækt verkfæri Byggðastofnunar til að aðstoða byggðarlög sem standa höllum fæti. Sótt er um aðild að verkefninu fyrir byggðarlög og ræðst fjöldi þátttökubyggðarlaga af efnum og aðstæðum á hverjum tíma. Aðgerðin fellur undir eitt af lykilsviðum byggðaáætlunar er snýr að sértækum aðgerðum á varnarsvæðum. Meginmarkmið verkefnisins er að stöðva viðvarandi fólksfækkun í smærri byggðakjörnum og í sveitum landsins. Verkefnið er ætlað viðkomandi byggðarlögum til að nýta sóknarfæri, einkum þau sem byggja á sérstöðu þeirra. Brothættar byggðir er sértæk aðgerð fyrir smærri byggðakjarna og sveitir landsins, sem á tíðum eru aðilar sem vegna smæðar sinnar hafa ekki geta nýtt sér önnur úrræði ríkis og sveitarfélaga til stuðnings byggðapróunar- og samfélagsuppbyggingar. Með þessu samstarfi taka ríki, sveitarfélag, stoðkerfi og íbúar höndum saman um eflingu byggðarlagsins. Ekki er meiningin að búa til nýtt lag ofan á stoðkerfið, heldur vettvang þar sem leiddir eru saman kraftar og mynduð einskonar „sérsvéit“.

Sérstaða verkefnisins er fólgin í virkri þátttöku íbúa og víðtæku samstarfi stjórnkerfis og stoðstofnana við viðkomandi samfélag.

Í hverju verkefni, það er hverri brothættri byggð, er mótuð skýr framtíðarsýn, markmið og verkefnastofn og unnið samkvæmt áfangaskiptu verklagi Brothættra byggða.

Yfirlit yfir aðkomu einstakra aðila að verkefni um brothætta byggð má sjá á mynd 1.

Mynd 1. Samstarfsaðilar verkefnisins Brothættra byggða og hlutverk þeirra

2.1 Markmið

Eins og fram kemur hér að framan er meginmarkmið verkefnisins að stöðva viðvarandi fólksfækkun í smærri byggðakjörnum og í sveitum landsins. Verkefnið miðar að víðtæku samráði og því að virkja þekkingu og getu íbúa byggðarlaga til að móta framtíðarsýn, markmið og lausnir. Þeim aðferðum sem er beitt er ætlað að stuðla að valdeflingu, (empowerment), sem birtist m.a. í fyrirkomulagi funda og í ferlinu í heild sinni. Undirmarkmið Brothættra byggða eru þessi:

- Að auka viðnámsþrótt brothættra byggðarlaga gegn hnignun svo sem fólksfækkun, skekktri aldursdreifingu og áföllum í atvinnulífi.
- Að virkja frumkvæði og samtakamátt íbúa og auka vitund þeirra um eigin þátt í þróun samfélagsins.
- Að gefa íbúum kost á að taka þátt í forgangsriðun málefna.
- Að stilla saman strengi ríkis, sveitarfélags, opinberra stofnana, atvinnulífs og íbúa í ákvörðunum sem varða viðkomandi byggðarlag.
- Að nýta verkefnið til að vekja athygli á viðfangsefnum sem eiga við í fleiru en einu byggðarlagi og leita lausna á þeim í samstarfi við stjórnvöld og aðra hagsmunaaðila.

Í hverju byggðarlagi er gert ráð fyrir að verkefnisstjórn skilgreini svohljóðandi loforð til íbúa: „Þetta er loforð um að vinna með íbúum og hagsmunaaðilum til að tryggja að áhyggjuefni þeirra og metnaðarmál hafi bein áhrif á þá valkosti sem teknir verða til skoðunar í verkefninu. Verkefnisstjórnin mun leggja niðurstöður stefnumótunar og verkefnisáætlun fram til umfjöllunar hjá aðilum verkefnisins og stýrihópi Stjórnarráðsins um byggðamál¹, til að tryggja samstöðu um verkefnið. Enn fremur að koma niðurstöðunum á framfæri við stofnanir og fyrirtæki sem hafa áhrif á þjónustustig og þróun viðkomandi byggðarlags til að stuðla að því að ákvarðanir þessara aðila taki mið af áherslum íbúanna.“

Loforðið gildir meðan unnið er að verkefninu í byggðarlaginu.

3. Brothættar byggðir – fyrir hverja?

Verkefnið er ætlað byggðarlögum sem glímt hafa við viðvarandi fólksfækkun, fækkun atvinnutækifæra og það að atvinnulíf og þjónusta hafa veikst. Staða byggðarlaga sem til greina koma til þátttöku er metin á hlutlægan hátt með skilgreindum mælikvörðum. Mælikvarðarnir taka meðal annars mið af lýðfræðilegum þáttum, fjarlægð frá höfuðborgarsvæðinu, stærð atvinnusóknarsvæða og fjárhagslegri stöðu sveitarfélags. Lýsingu á mælikvörðum er að finna í [viðauka I](#).

Fjöldi byggðarlaga og umfang verkefna, ræðst af því hvað fjármunir verkefnisins í heild leyfa.

¹ Stýrihópur Stjórnarráðsins um byggðamál skal skipaður skv. lögum nr. 69/2015. Hann samanstendur af fulltrúum allra ráðherra auk fulltrúa frá Samtökum íslenskra sveitarfélaga, áheyrnarfulltrúum frá Byggðastofnun og landshlutasamtökum sveitarfélaga. Lögbundið hlutverk stýrihópsins er að efla samhæfingu innan Stjórnarráðsins í mállefnum sem snúa að byggðamálum og tryggja virkt samráð við sveitarstjórnarstigið í þessum málaflokki.

Ekki er gert ráð fyrir að Byggðastofnun auglýsi eftir umsóknum um þátttöku í Brothættum byggðum, heldur óski sveitarfélag eftir þátttöku fyrir tiltekið byggðarlag þegar ástæða þykir. Ósk um þátttöku þarf að vera rökstudd með greiningu á stöðu og möguleikum byggðarlags, sjá nánar í [kafla 5.1](#).

Byggðastofnun metur hvort mögulegt sé að hefja verkefni í nýju byggðarlagi/byggðarlögum.

Skilyrði fyrir þátttöku byggðarlags í Brothættum byggðum eru eftirfarandi:

- Að umgjörð verkefnisins Brothættra byggða leyfi að gengið verði til samstarfs. Hér er átt við fjárhagsáætlun verkefnisins í heild og aðra þá þætti sem kunna að móta getu Byggðastofnunar til að bæta við þátttakanda. Þetta getur gerst þegar öðru verkefni innan Brothættra byggða lýkur eða fjárheimildir verkefnisins aukast.
- Ósk um þátttöku þarf að njóta afgerandi stuðnings sveitarstjórnar og vera studd af atvinnuþróunarfélagi/landshlutasamtökum og íbúasamtökum, ef þau eru til staðar. Það styrkir beiðni um þátttöku ef sveitarstjórn kallar saman íbúafund vegna hennar, sérstaklega þar sem ekki eru starfandi íbúasamtök.
- Að heildar stigafjöldi byggðarlags, reiknaður eftir skilgreindum mælikvörðum Brothættra byggða, skipi því í efsta sæti þeirra byggðarlaga sem sækjast eftir þátttöku en hafa ekki fengið inni í verkefninu (sjá viðauka I).
- Að byggðarlagið hafi þjónustukjarna/þéttbýli.
- Að íbúar viðkomandi byggðarlags séu færri en eitt þúsund.

Við mat á verkefni getur komið upp sú staða að Byggðastofnun, að höfðu samráði við samstarfsaðila í verkefninu, komist að þeirri niðurstöðu að verklag Brothættra byggða henti byggðarlaginu ekki eða að ólíklegt sé að verkefnið skili ásættanlegum árangri. Til dæmis ef samstöðu skortir, íbúar eru óvirkir, viðfangsefnið fyrst og fremst almenn (á landsvísu) eða að fyrir hendi séu aðrar aðstæður sem draga úr líkum á árangri. Skulu þá aðilar verkefnisins ganga frá samkomulagi um lok verkefnisins, hafi það þegar verið hafið. Slíkt mat fer fram við áfangaskil í verkefninu og eigi sjaldnar en árlega (í þriðja áfanga). Nánari upplýsingar um mat á verkefninu er að finna í [viðauka VI](#).

4. Verkefnið skref fyrir skref

Samkvæmt verklagi skiptist verkefnið Brothættar byggðir í fjóra áfanga, undirbúning, stefnumörkun, framkvæmd og lok.

Hverjum áfanga er lýst nánar hér á eftir, sem og hlutverkum þeirra sem koma að verkefninu í hverjum áfanga.

4.1 Fyrsti áfangi: Undirbúningur

Markmið: Að fyrir liggja niðurstaða um hvort verkefni innan Brothættra byggða hefjist í tilteknu byggðarlagi. Sé niðurstaðan að hefja verkefnið skal enn fremur liggja fyrir samningur um framkvæmd þess. Forskrift að samningi má sjá í [viðauka VII \(a\)](#) og [viðauka VII \(b\)](#).

Aðgerðir: Sveitarfélag leitar til atvinnuþróunarfélags/landshlutasamtaka sveitarfélaga til að greina stöðu viðkomandi byggðarlags og færa rök fyrir hvers vegna þörf er á verkefninu. Forskrift að stöðugreiningu er að finna í viðauka II.

Á grundvelli greiningarinnar sendir sveitarfélagið erindi til Byggðastofnunar, sem metur og ákveður hvort og hvenær farið er af stað, sjá nánar umfjöllun í 4. kafla um skilyrði þátttöku.

Byggðastofnun leiðir gerð verk- og kostnaðaráætlunar í samstarfi við sveitarfélag, atvinnuþróunarfélag/landshlutasamtök og íbúasamtök, þar sem þau eru til staðar, og að því loknu skrifa þessir aðilar undir samstarfssamning(a) um verkefnið, sjá uppkast í viðauka VII [\(a\)](#) og [\(b\)](#). Í samningnum er meðal annars skilgreind skipting kostnaðar og hlutverk aðila samningsins í verkefninu.

Skipuð er verkefnisstjórn fyrir hvert verkefni Brothættra byggða. Í henni sitja fulltrúar íbúa (tveir), sveitarfélags (einn) landshlutasamtaka/atvinnuþróunarfélags (tveir) og Byggðastofnunar (tveir). Fulltrúi frá Byggðastofnun gegnir formennsku í verkefnisstjórn í fyrsta og öðrum áfanga verkefnisins, sjá nánar í [6. kafla](#).

Afurðir: Stöðugreining, ályktanir út frá stöðugreiningu og niðurstaða um þátttöku. Samningur á milli samstarfsaðila og skipun verkefnisstjórnar. Vinnuáætlun (verkpátta-, tíma- og kostnaðaráætlun) fyrir verkefnið og samkomulag um hlutverk samstarfsaðila og skiptingu kostnaðar. Ákvörðun um vistun verkefnisins, t.d. hjá sveitarfélagi, landshlutasamtökum/atvinnuþróunarfélagi eða í sjálfstæðu félagi. Ákvörðun um hvort ráðinn verður verkefnisstjóri eða annað fyrirkomulag nýtt til að tryggja markvissa eftirfylgni með markmiðum og verkefnastofni.

Tími: Þessi undirbúningur getur tekið nokkra mánuði.

4.2 Annar áfangi: Stefnumótun og áætlanagerð

Þegar Byggðastofnun hefur komist að þeirri niðurstöðu að verkefnið Brothættar byggðir henti til að efla viðkomandi byggðarlag, gerður hefur verið samningur og skipuð verkefnisstjórn, er hafin vinna við stefnumótun og áætlanagerð.

Markmið: Að fyrir liggja stefnumótun fyrir verkefni um brothætta byggð á grundvelli greiningar og samtals við íbúa. Enn fremur að verkefnisstjórn sjái til þess að ráðinn sé verkefnisstjóri þar sem það á við eða tryggi utanumhald verkefna með öðrum viðeigandi hætti. Að ofangreind stefnumótun og verkefnastofn fái umfjöllun þeirra sem að verkefninu standa og verði lögð fyrir stýrihóp Stjórnarráðsins um byggðamál.

Aðgerðir:

1. Verkefnisstjórn tekur ákvörðun um útfærslu verkefnisstjórnunarþáttar samkvæmt samningi sbr. fyrsta áfanga. Það er á ábyrgð verkefnisstjórnar að ráða verkefnisstjóra, hafi í fyrsta áfanga verið ákveðið að fara þá leið. Verkefnisstjóri verður starfsmaður þess lögaðila sem samningsaðilar hafa ákveðið en verkefnisstjóri sinnir þeim störfum sem verkefnisstjórn kann að fela honum hverju sinni og samkvæmt starfslýsingu. Verkefnisstjóri kann að þurfa að deila kröftum sínum á milli allt að þriggja þátttökubýggðarlaga samkvæmt samningum í einstökum landshlutum.
2. Verkefnisstjórn og verkefnisstjóri rýna stöðugreiningu og ályktanir sem dregnar voru af henni um stöðu byggðarlagsins og helstu áhrifaþætti í fyrsta áfanga. Þetta getur gerst t.d. með SVÓT-greiningu og með því að draga ályktanir af henni.
3. Haldið er íbúáþing þar sem kallað er eftir hugmyndum íbúa og áhuga þeirra á að fylkja sér um verkefni, byggðarlaginu til framdráttar.
4. Verkefnisstjórn og verkefnisstjóri vinna úr stöðugreiningu og skilaboðum íbúáþings og móta drög að framtíðarsýn, meginmarkmiðum, mælanlegum starfsmarkmiðum og virðisdeðju. Sjá nánar forskrift í [viðauka III](#).
5. Verkefnisstjórn og verkefnisstjóri útbúa verkefnisáætlun/verkefnastofn. Horft er til næstu 4-5 ára, en markmið og aðgerðir/undirverkefni fyrir eitt ár skilgreind ítarlega. Verkefnisáætlunin inniheldur heiti/yfirskrift, sem verður eftir það heiti á verkefninu á viðkomandi stað og kemur þá í staðinn fyrir „Brothættar byggðir“, sem er samheiti á öllum verkefnum á landinu. Heiti verkefnisins gæti til dæmis verið valið á íbúáþinginu en það er í höndum verkefnisstjórnar að ákveða ferlið.
6. Haldinn er íbúafundur þar sem afrakstur vinnu 5. og 6. liðar er kynntur og útfærður nánar og/eða samþykktur formlega.

Í þessum áfanga á að liggja fyrir niðurstaða um þá möguleika og þau tækifæri sem verkefnisstjórn og íbúar sjá fyrir byggðarlagið og hvað fólk vill sjálfst leggja af mörkum. Verkefnisáætlun er send sveitarstjórn, Byggðastofnun, landshlutasamtökum/atvinnuþróunarfélagi og atvinnu- og nýsköpunarráðuneytinu til umfjöllunar. Gerð er grein fyrir stöðu byggðarlags og verkefnisáætlun í stýrihópi Stjórnarráðsins um byggðamál og þannig tryggt samráð og samstarf um málefni er varða byggðarlagið og eru á vegum ríkis og stofnana þess.

Afurðir: Ákvörðun um framhald eða slit verkefnis. Fyrirkomulag verkefnisstjórnunarþáttar, niðurstöður íbúáþings, stefnumótun, verkefnastofn og verkefnisáætlun. Umfjöllun verkefnisaðila um áætlanir og kynning þeirra hjá stýrihópi Stjórnarráðsins um byggðamál.

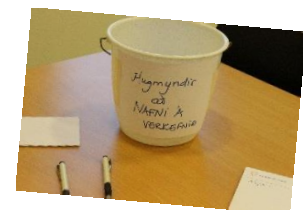
Tími: Áætlað er að þessi áfangi taki allt að sex mánuði.

4.3 Þriðji áfangi: Framkvæmd

Þessi áfangi byggir á stefnumótun, verkefnastofni og verkefnisáætlun sem mótuð voru í öðrum áfanga. Hér flyst formennska í verkefnisstjórn til sveitarfélagsins, sjá nánari umfjöllun um hlutverk í [6. kafla](#).

Markmið: Árangri náð samkvæmt stefnumótun og markmiðum í áætlun úr öðrum áfanga og fengin yfirsýn yfir árangur af verkefni um brothætta byggð.

Aðgerðir: Verkefnisstjórn, verkefnisstjóri og aðrir ábyrgðarmenn verkefna vinna að verkefnum verkefnastofns samkvæmt áætlun í samstarfi við íbúa og aðra hagsmunaaðila eftir því sem við á. Á framkvæmdatímanum er verkefnisáætlun jafnframt endurmetin og aðlöguð að breyttum aðstæðum eftir

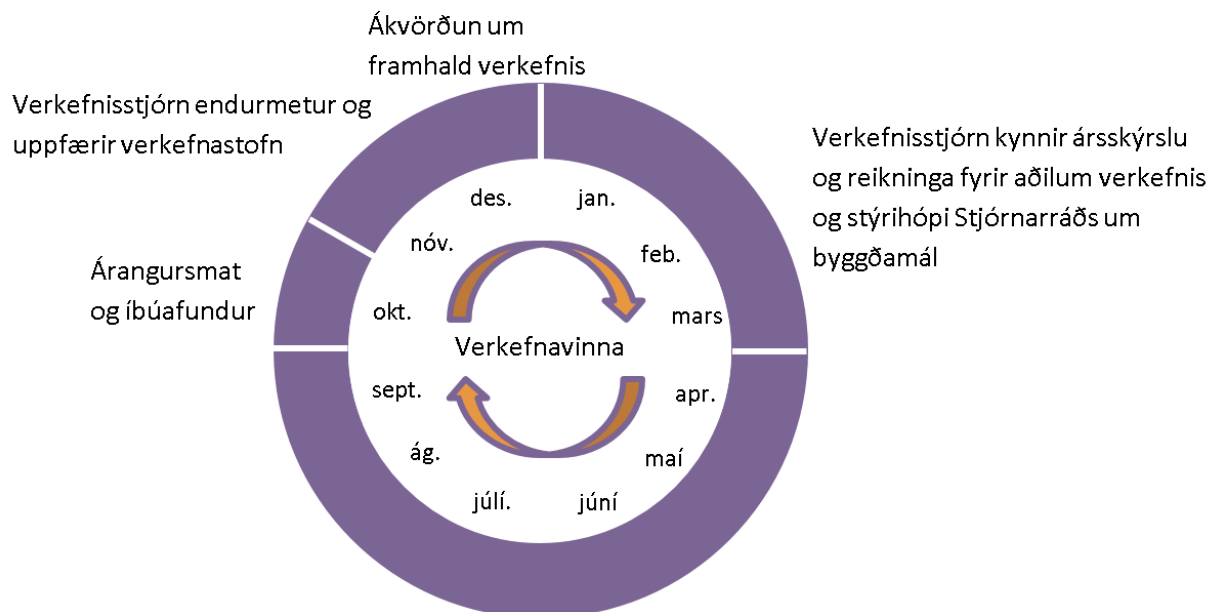

þörfum. Einu sinni á ári, seinni hluta árs, er staða verkefna metin og áætlun fyrir komandi ár útfærð frekar í endurskoðaðri verkefnisáætlun sem kynnt er á íbúafundi.

Áherslusvið í verkefnisáætlun geta leitt til breytinga á samsetningu verkefnisstjórnar, t.d. að fulltrúi atvinnulífs komi inn í verkefnisstjórnina.

Ferlið í þriðja áfanga gæti litið svona út:

Mynd 2: Árleg verkefni þriðja áfanga.

Afurðir: Merkt við skilgreindar vörður í verkefnisáætlun og árangur verkefna mældur. Árleg endurskoðun verkefnisáætlunar. Ákvörðun um framhald verkefnisins.

Tími: Áætlað er að þessi áfangi taki að hámarki þrjú ár.

4.4 Fjórði áfangi: Lok

Í fjórða áfanga er áfram unnið samkvæmt verkefnisáætlun í beinu framhaldi af þriðja áfanga.

Markmið: Unnið er áfram samkvæmt verkefnisáætlun en einnig undirbúinn farvegur verkefna og aðgerða, þannig að vinna við eflingu byggðar sem í upphafi var brothætt og er e.t.v. enn, haldi áfram. Viðnámsþróttur samfélagsins gegn hnignun hafi aukist, þátttaka íbúa orðið almennari og verkefni vel skilgreind. Einstök verkefni sem hrundið hefur verið af stað á verkefnistímanum og fyrir tilstilli verkefnis um brothætta byggð verði sjálfbær þrátt fyrir formleg lok verkefnisins um brothætta byggð, meðal annars með því að nýta almenn úrræði og stoðkerfi landshlutanna.

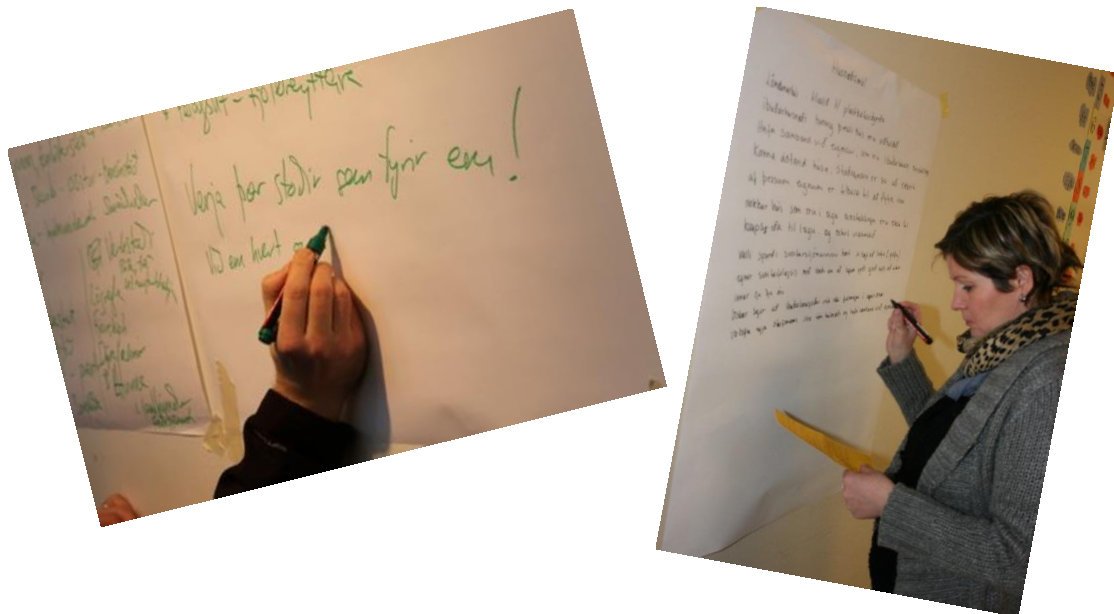
Í þessum áfanga er unnið að því að heimamenn og stoðstofnanir svæðisins taki við viðfangsefnum.

Aðgerðir: Verkefnisstjórn, verkefnisstjóri og aðrir ábyrgðarmenn verkefna vinna að verkefnum verkefnastofns sem þá kann að vera ólokið samkvæmt áætlun, í samstarfi við íbúa og aðra hagsmunaaðila eftir því sem við á. Sérstaklega er þess gætt að finna verkefnum farveg sem nýtist þrátt fyrir að verkefni um brothætta byggð ljúki formlega af hálfu Byggðastofnunar.

Merkt er við vörður og árangur hinna ýmsu verkefna mældur í lokin og niðurstöðurnar skráðar í lokaskýrslu verkefnisins.

Afurðir: Mat á árangri verkefnisins. Farvegur þeirra verkefna sem þarft er að haldi áfram eftir lok verkefnis um brothætta byggð er mótaður.

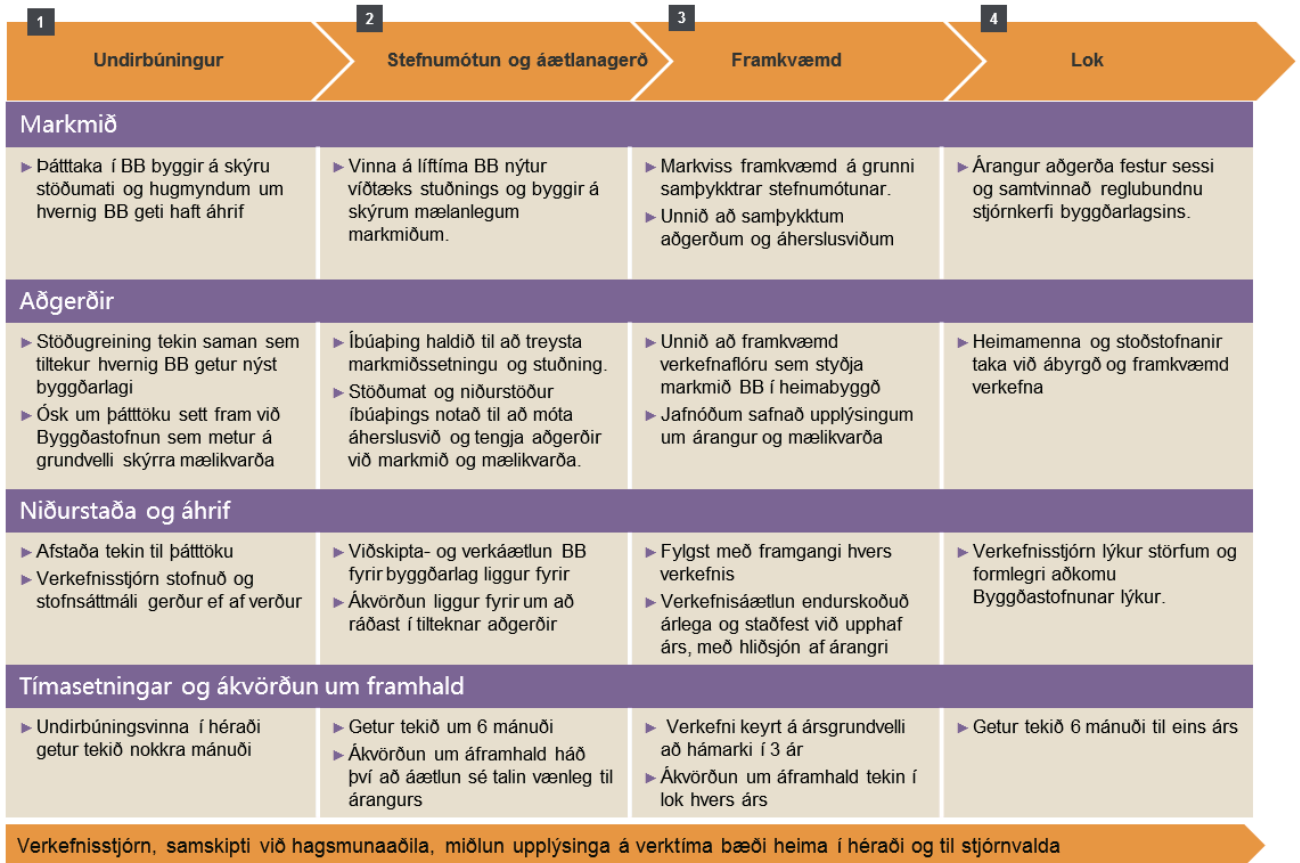
Tími: Gert er ráð fyrir að þessi áfangi taki allt að einu ári.

4.5 Yfirlit yfir áfangana

Meginatriði umfjöllunar um áfangana hafa verið dregin saman í töfluna á mynd 3. Við gerð töflunnar var stuðst við fyrirmyndir í skýrslu EY² (EY Ráðgjafarsvið, 2015)

² Ráðgjafarfyrirtækið EY, sjá <http://www.ey.com/IS/en/Home/EY-Iceland>

Mynd 3: Helstu atriði í umfjöllun um áfangana fjóra. BB vísar til Brothættra byggða.

5. Skipulag og stjórnun

Í fyrsta áfanga er sveitarfélagið leiðandi og óskar eftir þátttöku fyrir tiltekið byggðarlag í Brothættum byggðum. Í kjölfar beiðni tekur Byggðastofnun við leiðandi hlutverki. Að fenginni niðurstöðu um að hefja skuli verkefni innan Brothættra byggða taka samstarfsaðilar ákvörðun um formlegt skipulag. Þar geta kostirnir t.d. verið þeir að vista verkefnið hjá landshlutasamtökum/atvinnuþróunarfélagi, sveitarfélaginu, stofna sjálfstætt félag, eða klasasamstarf. Enn fremur er skipuð verkefnisstjórn og ákveðið hvernig tryggja skuli þátt verkefnisstjórnar í verkefninu.

Í öðrum áfanga er unnið að stefnumótun og mótun verkefnastofns og verkefnisáætlunar. Þennan áfanga leiðir Byggðastofnun og fulltrúi hennar gegnir formennsku í verkefnisstjórn.

Í þriðja áfanga tekur sveitarfélagið formennsku í verkefnisstjórn. Fulltrúi sveitarfélags gegnir áfram formennsku í fjórða áfanga.

5.1 Samstarfsaðilar

Hér á eftir er fjallað um hlutverk þeirra sem standa að verkefninu. Mikilvægt er að samstarfsaðilar í verkefninu skilgreini ábyrgð sína með skýrum hætti strax í upphafi. Óskýr ábyrgð getur heft framgang

verkefnisins. Því er gerður samningur um verkefnið í lok fyrsta áfanga, þar sem hlutverk samningsaðila er meðal annars skilgreint.

Sveitarfélag

Sveitarfélagið á frumkvæði að því að undirbúa beiðni um þátttöku í verkefninu Brothættar byggðir með því að gera stöðugreiningu í samstarfi við atvinnuþróunarfélag/landshlutasamtök og íbúa/íbúasamtök. Stöðugreiningin byggir meðal annars á úttektum, greiningu og áætlunum fyrir landshlutann (svo sem sóknaráætlun), skipulagi og fleiru, en tekur með afgerandi og ýtarlegri hætti tillit til sérstöðu viðkomandi byggðarlags. Forskrift að stöðugreiningu er að finna í [viðauka II](#).

Þegar stefnumótun er lokið og komið að framkvæmd hennar (í þriðja áfanga), flyst formennska í verkefnisstjórn til fulltrúa sveitarfélagsins í verkefnisstjórn. Verkefnisstjórn, undir formennsku sveitarfélagsins, leiðir verkefnið áfram í þriðja og fjórða áfanga og ber ábyrgð á að framvinda þess og framfylgd sé í samræmi við verkefnilýsingu Byggðastofnunar fyrir verkefnið Brothættar byggðir og samþykka áætlun verkefnisins í sveitarfélaginu á hverjum tíma. Sveitarfélagið sinnir jafnframt einstökum verkefnum sem því eru falin í aðgerðaáætlun frá ári til árs og af verkefnisstjórn.

Sveitarstjórn fær senda verkefnisáætlun og ársskýrslur verkefnisins til upplýsingar og umfjöllunar.

Landshlutasamtök sveitarfélaga

Landshlutasamtök eru einn af samstarfsaðilum í verkefninu. Þau aðstoða sveitarfélag við gerð stöðugreiningar. Samtökin eru bakland verkefnisins og skipa einn fulltrúa í verkefnisstjórn. Landshlutasamtök sinna jafnframt einstökum verkefnum sem þeim eru falin frá ári til árs í aðgerðaáætlun eða af verkefnisstjórn. Einnig aðstoða landshlutasamtökin sveitarfélag við að nýta tækifæri sem kunna að felast í áætlunum landshlutanna, svo sem sóknaráætlun. Gert er ráð fyrir að Byggðastofnun og landshlutasamtök/atvinnuþróunarfélög geti gert með sér samkomulag um að þau síðarnefndu fari með umsýslu verkefnatengdra fjármuna, þ.m.t. gerð samninga við styrkþega.

Atvinnuþróunarfélag (eða atvinnuráðgjöf landshlutasamtaka)

Atvinnuþróunarfélag (eða atvinnuráðgjöf landshlutasamtaka) er einn af samstarfsaðilum í verkefninu og skipar einn fulltrúa í verkefnisstjórn. Hlutverk þess er að vera brú milli verkefnisins og atvinnulífs og aðstoða við þróun hugmynda sem kvikna í ferlinu, gerð verkefnis- og viðskiptaáætlana og styrkumsókna. Atvinnuþróunarfélag sinnir jafnframt einstökum verkefnum sem því eru falin frá ári til árs í aðgerðaáætlun eða af verkefnisstjórn.

Atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneyti

Alþingi fól ríkisstjórninni að vinna að framkvæmd stefnumótandi byggðaáætlunar fyrir árin 2014–2017 þann 12. maí 2014. Meginmarkmið með framkvæmd áætlunarinnar er að jafna tækifæri allra landsmanna til atvinnu og þjónustu, jafna lífskjör og stuðla að sjálfbærri þróun byggðarlaga um land allt. Sérstök áhersla er lögð á stuðning við svæði sem búa við langvarandi fólksfækkun, atvinnuleysi og einhæft atvinnulíf.

Ráðuneytið skal skv. lögum 106/1999 vinna að byggðaáætlun í samvinnu við Byggðastofnun og gerir samning við Byggðastofnun um framkvæmd aðgerðar 2.1 *Brothætt byggðarlög* í áætluninni.

Byggðastofnun

Byggðastofnun er ábyrgðaraðili verkefnisins Brothættar byggðir á landsvísu og útfærir framkvæmd þess að höfðu samráði við ráðuneyti, stofnanir og aðra samstarfsaðila. Byggðastofnun gerir verkefnis- og fjárhagsáætlun vegna Brothættra byggða í heild sinni í samræmi við samning við atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneyti og sendir til samþykktar. Stofnunin skilgreinir verklag fyrir Brothættar byggðir og hvaða skilyrði byggðarlag þurfi að uppfylla til að taka þátt í því. Byggðastofnun tekur ákvörðun um fjárveitingu til hvers og eins verkefnis, byggt á framlögum af fjárlögum á hverjum tíma.

Byggðastofnun ákveður verklag Brothættra byggða og annast samhæfingu þess í heild hverju sinni. Það felur meðal annars í sér forskrift að stöðugreiningu vegna beiðni um þátttöku í verkefninu og forskrift varðandi stefnumótun og verkefnisáætlun. Einnig grunnreglur um úthlutun verkefnafjármuna (styrkja til verkefna). [Forsnið](#) verkefnisins er að finna á heimasíðu Byggðastofnunar.

Starfsmenn stofnunarinnar veita upplýsingar vegna stöðugreiningar, sé þess óskað. Byggðastofnun fjallar um óskir um þátttöku og tekur ákvarðanir um hvort og þá hvenær hafist er handa við annan áfanga í því byggðarlagi sem sótt er um fyrir.

Byggðastofnun á tvo fulltrúa í verkefnisstjórn og sinnir einstökum verkefnum sem henni eru falin í verkefnisáætlun frá ári til árs og af verkefnisstjórn.

Stofnunin stýrir árangursmati fyrir verkefnið á hverjum stað.

Byggðastofnun er talsmaður verkefnisins Brothættar byggðir á landsvísu, gagnvart fjölmiðlum og á opinberum vettvangi. Á hinn bóginn er gert ráð fyrir að verkefnisstjórnir ákveði hvernig staðið skuli að kynningarmálum einstakra verkefna, sjá nánar í [kafla 6](#) og [kafla 8](#).

Byggðastofnun skilar árlega skýrslu til ráðuneytisins um framgang verkefnisins á liðnu ári og aðgerðaáætlun fyrir næsta ár.

Stýrihópur stjórnarráðsins um byggðamál

Stýrihópur Stjórnarráðsins um byggðamál er skipaður skv. lögum 69/2015. Hlutverk stýrihópsins er að efla samhæfingu innan Stjórnarráðsins í málafnum sem snúa að byggðamálum og tryggja virkt samráð við sveitarstjórnarstigið í þessum málaflokki. Stýrihópurinn fjallar um málefni einstakra verkefna Brothættra byggða er varða ráðuneyti og stofnanir og tryggir umfjöllun í einstökum ráðuneytum eftir því sem við á.

Aðkoma stjórnvalda, þar með talin samhæfing aðgerða einstakra ráðuneyta og stofnana er lykilþáttur í árangri verkefna innan Brothættra byggða. Stýrihópur Stjórnarráðsins um byggðamál er skipaður fulltrúum allra ráðuneyta og fulltrúa frá Sambandi íslenskra sveitarfélaga. Ráðherra byggðamála skipar fulltrúa í stýrihóp Stjórnarráðsins til þriggja ára eftir tilnefningu hvers ráðuneytis og Sambands íslenskra sveitarfélaga. Fulltrúi ráðherra byggðamála fer með formennsku í stýrihópnum.

Íbúar og frumkvöðlar

Íbúar, fyrirtæki, félagasamtök gegna lykilhlutverki í verkefninu. Tveir fulltrúar íbúa sitja í verkefnisstjórn og eru rödd íbúanna. Þeir vinna, ásamt verkefnisstjórn að því að koma upplýsingum um verkefnið og um íbúafundi út í samfélagið. Fulltrúar íbúa sinna einstökum verkefnum sem þeim eru falin í aðgerðaáætlun. Æskilegt er að a.m.k. annar fulltrúi íbúa stundi atvinnurekstur í byggðarlaginu.

Ráðgjafi um þátttöku almennings

Byggðastofnun gerir samning við hlutlausan fagaðila sem hefur sérþekkingu í þátttöku almennings. Hann hefur umsjón með íbúabingi í 2. áfanga verkefnis og úrvinnslu úr skilaboðum þess.

5.2 Verkefnisstjórn

Virkni, samstarf og samstilling verkefnisstjórnar og tengsl við hagsmunaaðila er lykill að árangri. Hún skal ætíð hafa valdeflingu að leiðarljósi, þannig að allir samstarfsaðilar – þ.m.t. samfélagið sjálft, taki virka ábyrgð. Eitt mikilvægasta hlutverk verkefnisstjórnar er að móta verkefnisáætlun og tryggja að henni sé fylgt eftir.

Verkefnisstjórn er skipuð fulltrúum samstarfsaðila um verkefnið, þ.e. sveitarfélagi, landshlutasamtökum, atvinnuþróunarfélagi, íbúum og Byggðastofnun, að hámarki sjö manns. Samkvæmt 15. gr. jafnréttislaga nr. 10/2008 á hlutfall kynjanna í stjórnnum að vera sem jafnast og ekki minna en 40% þegar fulltrúar eru fleiri en þrír. Tilnefningaraðili á að tilnefna karl og konu, en heimilt er að víkja frá því þegar hlutlægar ástæður leiða til þess að ekki er mögulegt að tilnefna bæði karl og konu. Verkefnisstjórn ber ábyrgð á að sá árangur sem stefnt er að samkvæmt stefnumótun og verkefnisáætlun náist og að fjármunum sé varið til verkefna sem falla að skilgreindum markmiðum.

Verkefnisstjórnin kemur á tengslum við hagsmunaaðila, t.d. stjórnvöld, stofnanir hins opinbera og sveitarfélaga, fyrirtæki, félagasamtök eða aðra lykilaðila. Meðal annars upplýsir hún stýrihóp Stjórnarráðsins um málefni einstakra verkefna og byggðarlaga, einkum þætti er varða stjórnvöld. Hún sér um kynningu og hefur umsjón með framkvæmd íbúabings og íbúafunda. Hún tekur virkan þátt í að móta framtíðarsýn, verkefnastofn og verkefnisáætlun, þ.m.t. greina snertifleti við aðrar áætlanir og vinna úr skilaboðum íbúabings og ber ábyrgð á framvindu þeirrar vinnu. Verkefnisstjórnin hefur umsjón með gerð árlegra verkefnis- og kostnaðaráætlana, ársskýrslu og uppgjors og ber jafnframt ábyrgð á úthlutun styrkja. Verkefnisstjórn metur verkefnið árlega í samstarfi við Byggðastofnun. Nánari upplýsingar um matið er að finna í [viðauka VI](#).

Í verkefnisstjórn sitja fulltrúar samstarfsaðila og fara með umboð til ákvarðanatöku um verkefnið í hverju byggðarlagi í samræmi við verkefnislýsingu þessa og samning við atvinnu- og nýsköpunarráðuneytið um Brothættar byggðir. Jafnframt bera fulltrúar ábyrgð á miðlun upplýsinga inn í verkefnisstjórn og frá henni, til sinna umbjóðenda.

Verkefnisstjórn mótar starfslýsingu fyrir verkefnisstjóra þar sem það á við og ræður í starfið. Verkefnisstjóri starfar í umboði verkefnisstjórnar. Drög að starfslýsingu er að finna í [viðauka IV](#).

Formaður verkefnisstjórnar og verkefnisstjóri í samstarfi við verkefnisstjórn, eru talsmenn verkefnisins út á við. Verkefnisstjórn mótar stefnu varðandi kynningu á verkefninu fyrir viðkomandi byggðarlag.

5.3 Verkefnisstjóri

Þar sem verkefnisstjóri hefur verið ráðinn annast hann rekstur verkefnisins um brothætta byggð í samstarfi við verkefnisstjórn og starfar í umboði hennar. Verkefnisstjóri fylgir eftir stefnu og markmiðum verkefnisins eins og þau eru skilgreind á hverjum tíma. Verkefnisstjóri er tengiliður milli verkefnisstjórnar og íbúa, fyrirtækja og annarra hagsmunaaðila og vinnur að valdeflingu samfélagsins. Auk þess er verkefnisstjóri tengiliður við Byggðastofnun og aðra samstarfsaðila í verkefninu. Nánari skilgreiningu á starfi verkefnisstjóra er að finna í [viðauka IV](#).

6. Þátttaka íbúa

Verkefnið Brothættar byggðir byggir á tveimur meginþáttum, sem felast í því annars vegar að virkja íbúa hvers samfélags í eigin málum og hins vegar að tengja stjórnkerfi ríkis og sveitarfélags ásamt stoðstofnunum við verkefnið. Með verkefninu er reynt að nálgast byggðamál með öðrum hætti en gert hefur verið fram að þessu.

Þátttaka íbúa er skipulögð með það að leiðarljósi að gefa öllum jafna möguleika á að koma sínum hugmyndum og sjónarmiðum á framfæri og efla samskipti, sköpun og virkni íbúa í því sem skiptir samfélagið máli.

Þátttaka íbúa í hnotskurn:

- Í fyrsta áfanga, við undirbúning verkefnis, leitar sveitarfélag til íbúasamtaka þar sem þau eru til staðar og/eða getur efnt til íbúafundar.
- Íbúar eiga tvo fulltrúa í verkefnisstjórn. Æskilegt er að a.m.k. annar fulltrúi íbúa sé atvinnurekandi í byggðarlaginu.
- Haldið er íbúaping við upphaf 2. áfanga og íbúafundur í lok 2. áfanga. Íbúaping í öðrum áfanga, ásamt greiningu á stöðu byggðarlags, er mikilvægur grundvöllur stefnumótunar og verkefnisáætlunar til næstu ára.
- Framtíðarsýn og verkefnisáætlun er kynnt og rædd á íbúafundi í lok 2. áfanga. Í framhaldi af því er hún send sveitarstjórn til umfjöllunar.
- Íbúar, félagasamtök, fyrirtæki, brottfluttir eða aðrir aðilar geta haft frumkvæði að, eða tekið að sér verkefni að eigin frumkvæði og leitt áfram með stuðningi verkefnisstjórnar/verkefnisstjóra, ef þarf.
- Efnt er til íbúafundar á hverju hausti til að meta árangur ársins sem er að líða og uppfæra verkefnisáætlun eftir atvikum.
- Íbúar geta veitt verkefninu aðhald og hvatningu með því að fylgjast með störfum verkefnisstjóra og verkefnisstjórnar og koma hugmyndum á framfæri. Þetta getur til dæmis gerst innan málefna-/vinnuhópa, auk þess sem upplýsingar og fréttir af verkefninu eru aðgengilegar gegnum póstlista sem íbúar og aðrir hagsmunaaðilar geta skráð sig á, eða gegnum heimasíður aðstandenda verkefnisins.

6.1 Íbúaping

Íbúapingið sem haldið er í öðrum áfanga verkefnisins er vettvangurinn þar sem íbúar og hagsmunaaðilar leggja hvað mest af mörkum fyrir stefnumótun og áætlun um framhald verkefnisins.

Á íbúáþinginu er notuð aðferð sem miðar að valdeflingu og stinga þátttakendur sjálfir upp á umræðuefnum og leiða umræðuhópa. Við lok þings forgangsraða þátttakendur málum eftir mikilvægi og geta skráð sig til þátttöku í málefna-/vinnuhópum til að fylgja málum eftir. Þannig er áhugi og neisti heimafólks virkjaður og vitund aukin um að fjöregg byggðarinnar er í þeirra eigin höndum. Gert er ráð fyrir að þingið standi í tvo daga.

7. Miðlun þekkingar og upplýsinga

Byggðastofnun leggur áherslu á miðlun upplýsinga og þekkingar fyrir verkefnið á landsvísu. Þetta viðfangsefni er skilgreint annars vegar inn á við og hins vegar út á við.

Inn á við

Miðlun þekkingar og upplýsinga verður meðal annars sinnt með:

- Námskeiðum/vinnufundum fyrir verkefnisstjórnir og verkefnisstjóra. Þar er m.a. fjallað um verkefnastjórnun og leiðtogahlutverk, þátttöku íbúa og kynningarmál, markmiðssetningu og mótun verkefnisáætlunar.
- Virku samstarfi verkefnisstjóra á landsvísu.

Út á við

Miðlun þekkingar og upplýsinga um verkefnið á landsvísu verður meðal annars sinnt með:

- Umfjöllun í fjölmiðlum, þar sem Byggðastofnun er talsmaður verkefnisins á landsvísu.
- Kynningum á vettvangi alþingis, ríkisstjórnar, ráðuneyta, stofnana ríkisins og á sveitarstjórnarstigi.
- Kynningum á fundum og ráðstefnum í erlendu samstarfi um byggðamál.
- Upplýsingum á vef Byggðastofnunar.

Einnig mun verkefnisstjórn hvers byggðarlags/verkefnis leggja línur um það hvernig kynningu verði háttað (kynningaráætlun). Verkefnisstjórn fylgir kynningarmálum eftir í samstarfi við verkefnisstjóra og Byggðastofnun.

8. Fjármál

Fjármagn til verkefnisins Brothættar byggðir er áætlað 50 millj. kr. á ári á tímabilinu 2014–2017, viðbótarfjárheimild var veitt til verkefnisins árin 2014 og 2015 að upphæð 50 m.kr. Í byggðaáætlun var gert ráð fyrir því að framangreint fjármagn verði einnig nýtt til að fjármagna verkefni um stöðu og framtíð íslenskra landbúnaðarsamfélaga.

Fjárhagur verkefnisins ræðst af fjárlögum hvers árs, gengið er út frá því að fjárheimild verkefnisins nægi til að greiða eftirfarandi kostnaðarþætti í verkefnum:

- Umsýslu verkefnisins, ráðgjöf og yfirsýn af hálfu Byggðastofnunar (verkefnisstjórn fyrir verkefnið í heild).

- Verkefnisstjórn í einstökum þáttökubýggðarlögum þar sem það á við.
- Beina fjármuni til frumkvæðisverkefna sem nýst geti verkefnisstjórnnum á hverjum stað.

8.1 Fjármögnun frumkvæðisverkefna

Gert er ráð fyrir að verkefni hvers þáttökubýggðarlags fái tiltekna upphæð árlega til að styðja frumkvæðisverkefni. Verkefnisstjórn úthlutar fjármuninum. Einungis skal úthluta fjármunum til verkefna er styðja framtíðarsýn og meginmarkmið verkefnisins í viðkomandi byggðarlagi. Við úthlutun þarf enn fremur að gæta að reglum er varða m.a. hugsanleg álitamál er snúa að samkeppni, sjá [viðauka V](#).

Verkefnisstjórn getur úthlutað styrkjum til valinna verkefna án auglýsingar en leiki nokkur vafi á samstöðu meðal íbúa um verkefni(n) er mælt með að auglýst verði eftir umsóknum. Verkefnisstjórn setur upp hlutlægt mat á verkefnum/umsóknum sem liggja til grundvallar úthlutun.

9. Árangursmat

Árangur verkefnis í hverju byggðarlagi er metinn með reglubundnum hætti og byggir á virðisikeðju, þ.e. framtíðarsýn og markmiðum fyrir byggðarlagið og markmiðum og mælikvörðum einstakra verkefna í verkefnisáætlun þess. Verkefnisstjórn metur árangur árlega og hefur meðal annars samráð við íbúa á árlegum íbúafundum. Tillögur um úrbætur skulu teknar upp í verkefnisáætlun fyrir næsta starfsár á eftir.

Byggðastofnun, í samstarfi við verkefnisstjórnir, metur árangur verkefnisins Brothættar byggðir í heild sinni í kjölfar ofangreinds mats á framkvæmd verkefnisins í einstökum byggðarlögum. Nánari lýsingu á matinu er að finna í [viðauka VI](#). Mat um árangur verkefnisins skal kynnt fyrir ráðuneyti og stýrihópi Stjórnarráðsins um byggðamál.

10. Að lokum

Verkefnið Brothættar byggðir á vegum Byggðastofnunar hófst árið 2012 á Raufarhöfn og árið 2013 á Bíldudal og í Skaftárhreppi og Breiðdalshreppi. Í þessari verkefnislýsingu er byggt á reynslunni af fyrstu verkefninum fjórum, upplýsingum um verkefnið „Regional omstilling“ í Noregi og á verkefninu sem unnin var fyrir atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneytið.

Heimildir:

EY Ráðgjafarsvið (2015). *Áhrifamat brothættra byggða, Lokaskýrsla mars 2015*. Reykjavík: PDF skjal frá Atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneyti:

https://www.atvinnuvegaraduneyti.is/media/ Acrobat/BB_lokaskýrsla_EY.pdf

Helgi Þór Ingason og Haukur Ingi Jónasson (2012). *Skipulagsfærni – verkefni, vegvísar og viðmið*. JPV, Reykjavík

Helgi Þór Ingason og Haukur Ingi Jónasson (2011). *Stefnumótunarfærni, Markmið, stefna og leiðir*. JPV, Reykjavík

IPMA (2014). *ICB – Grunnviðmið IPMA um hæfni verkefnastjóra, útgáfa 3.02*, Verkefnastjórnunarfélag Íslands

